

Ministerie van Infrastructuur
en Waterstaat

Snelstudie

Participatie en inclusiviteit

#3

Inleiding

Afgelopen maanden hebben we een zevental experts geïnterviewd over participatie en inclusiviteit. Zij signaleren dat de participatiemogelijkheden de afgelopen jaren zijn gegroeid. Ook nemen burgers steeds vaker het heft in eigen handen en starten een initiatief waarbij de overheid participeert in hun initiatief. Dit duidt op een democratiserende tendens, waarbij burgers meer invloed en zeggenschap uitoefenen op besluitvorming en op de publieke diensten die worden verleend.

Tegelijkertijd wordt gewaarschuwd dat niet alle burgers geneigd of in staat zijn om te participeren; burgers die net zo goed betrokken zijn bij hun omgeving en een relevante inbreng kunnen leveren. Hoe je een participatieproces vormgeeft beïnvloedt wie zich uitgenodigd voelt om daadwerkelijk mee te doen. Inclusiviteit is daarom een belangrijke waarde voor succesvolle participatie.

Vertrekpunt

In ieder participatieproces is sprake van in- en uitsluiting. Of een participatieproces inclusief is, kan niet van buitenaf bepaald worden. Het is van belang om voortdurend en gezamenlijk – met collega's en met participanten – te reflecteren op de inclusiviteit van het proces en de uitkomst.

Deze reflectie ondersteunen we in deze snelstudie aan de hand van drie centrale vragen:

- Wat verstaan we onder inclusiviteit in participatieprocessen?
- Waarom is het van waarde om naar inclusiviteit te streven?
- Hoe kunnen participatieprocessen meer inclusief worden?

Totstandkoming snelstudie

Deze snelstudie is opgesteld door onderzoekers van GovernEUR | Erasmus Universiteit Rotterdam, in opdracht van het kennisknooppunt Participatie. De snelstudie is gebaseerd op interviews met experts uit wetenschap en praktijk. Van elk interview is een artikel geschreven. Deze zijn te vinden in het achtergronddocument bij deze snelstudie en op de website van het kennisknooppunt www.kennisknooppuntparticipatie.nl. In de interviewartikelen zijn veel voorbeelden beschreven en zijn verwijzingen opgenomen naar de (wetenschappelijke) literatuur die experts hebben aangehaald. In een gezamenlijke kennissessie zijn de inzichten van de experts aangescherpt, verdiept en waar mogelijk bij elkaar gebracht.

Wat is inclusiviteit in participatieprocessen?

Inclusiviteit wordt op verschillende manieren geïnterpreteerd en toegepast. Op basis van de gesprekken met experts onderscheiden we drie betekenissen van inclusiviteit in participatieprocessen:

- **Sociaal-demografische diversiteit:** gaat over *wie* participeert; een participatieproces is inclusief als participanten met diverse sociaal-demografische kenmerken vertegenwoordigd zijn.
- **Discursieve representativiteit:** gaat over welke *waarden, belangen, perspectieven* en *kennis* een plek krijgen in een participatieproces; een participatieproces is inclusief als diverse perspectieven centraal staan en vertegenwoordigd zijn.
- **Ruimte voor verschil:** gaat over de *kaders* waarbinnen participatie plaatsvindt; participatie is inclusief als deze kaders ruimte bieden voor verschil en ter discussie kunnen worden gesteld.

Inclusiviteit betreft zowel het *proces* als de *uitkomst* van dat proces. We kijken vaak naar de mate waarin het proces inclusief is; zijn alle burgers in staat gesteld te participeren, zijn tijdens de bijeenkomsten verschillende perspectieven aan de orde geweest, zijn werkvormen gekozen die ruimte bieden voor verschillende groepen, en mochten participanten de aanpak ter discussie stellen? Inclusiviteit heeft echter ook betrekking op de uitkomsten. Nu is het vaak dat de uitkomsten van participatie gunstiger uitpakken voor de participanten

dan voor de non-participanten. Het is belangrijk inclusiviteit ook op de uitkomst te betrekken zodat daarin recht wordt gedaan aan de waarden, belangen en perspectieven van diverse groepen die niet participeren. Proces en uitkomst hebben een nauwe relatie met elkaar. Een inclusief proces is geen garantie voor een inclusieve uitkomst, maar komt de totstandkoming van een inclusieve uitkomst wel ten goede.

Waarom is het van waarde om naar inclusiviteit te streven?

In de interviews met experts komen verschillende redenen naar voren waarom het streven naar inclusiviteit waardevol is. We onderscheiden hierin twee perspectieven:

Democratisch perspectief

(dit wordt ook wel het normatieve perspectief genoemd)

- *Tegengaan van polarisatie*; via inclusieve participatie kunnen mensen met elkaar in contact komen, ook als zij normaal in gescheiden leefwerelden leven. Al participerende leren mensen om te gaan met anderen die van hen verschillen. Dit is belangrijk omdat het de tegenstellingen binnen de samenleving kan tegengaan. Niet-inclusieve participatie leidt ertoe dat sommige groepen zich buitengesloten voelen omdat zij zich niet herkennen in diegenen die participeren en wat diegenen bedenken. Dat is een bron voor frustratie, terugtrekken in eigen kring, maatschappelijk onbehagen en in het uiterste geval radicalisering.

- *Tegengaan van sociale ongelijkheid*; de waarde van een democratie ligt in het kunnen meenemen van de positie en perspectieven van minderheden en van perspectieven die minder vanzelfsprekend zijn. Op die manier kunnen inclusieve participatieprocessen sociale ongelijkheid – bijvoorbeeld naar opleidingsniveau, migratie-achtergrond, visies – tegengaan.
- *Burgers ervaren dat zij ertoe doen*; voor het functioneren van een democratie is het belangrijk dat mensen het gevoel hebben erbij te horen en mee te kunnen doen. Participatie kan dit gevoel versterken of verzwakken. Burgers die hun kwaliteiten kunnen benutten om een bijdrage te leveren aan de samenleving, op een manier die bij hen past, zijn gelukkiger en de samenleving gaat daar als geheel op vooruit.

Instrumenteel perspectief

(hierbinnen wordt ook wel onderscheid gemaakt tussen instrumenteel en inhoudelijk perspectief)

- *Draagvlak*; door verschillende mensen, belangen, waarden en perspectieven samen te brengen, kun je het draagvlak voor besluiten vergroten. Daarbij zorgt een inclusief proces voor commitment, ook op de langere termijn. Wanneer bepaalde mensen of perspectieven onvoldoende worden betrokken, ontstaat de reële kans dat het draagvlak direct of op een later moment afbrokkelt en weerstand ontstaat.

- *Betere besluiten en meer uitvoeringskracht*; inclusieve participatie kan leiden tot betere besluiten, omdat andere middelen – zoals kennis, contacten, menskracht, financiële middelen – gemobiliseerd worden en het potentieel uit de samenleving benut wordt.
- *Innovatie*; door verschillende perspectieven met elkaar samen te brengen kun je de denkruimte oprekken. Dan worden vanzelfsprekendheden doorbroken en ontstaan innovatieve ideeën en nieuwe oplossingsrichtingen.

Hoe kun je participatieprocessen meer inclusief maken?

Er zijn diverse manieren om participatieprocessen meer inclusief te organiseren. In deze paragraaf schetsen we er een aantal en illustreren deze met concrete voorbeelden uit de interviews.

Combineer verschillende, aanvullende participatie-instrumenten

Mensen voelen zich meer of minder aangetrokken tot bepaalde participatie-instrumenten. Waar de één bijvoorbeeld graag wil meedenken in een adviesraad, wil een ander graag een digitale enquête invullen, wil weer een ander liever eenmalig stemmen over het plan en wil nog een ander de overheid uitdagen met een bewonersinitiatief. Om recht te doen aan deze verscheidenheid van voorkeuren, is het aan te bevelen om verschillende participatie-instrumenten in te zetten, die elkaar aanvullen.

Paul Dekker over een referendum als aanvullend participatie-instrument:

“Veel burgers willen participeren niet omdat zij het zo leuk vinden om mee te denken (zoals de ‘usual suspects’), maar omdat zij politici en ambtenaren niet vertrouwen en hen willen controleren en corrigeren. [...] Er moet een mogelijkheid zijn voor burgers om mee te kunnen beslissen, bijvoorbeeld middels een referendum. De grens wanneer zij mee kunnen beslissen mag in een proces best hoog worden gesteld; meebeslissen is een uiterste mogelijkheid, een noodrem zogezegd.”

Job Cohen over de combinatie van dialogen, G1000 en referenda:

“De dialoog staat centraal bij G1000 en kan daarmee een mooie aanvulling zijn op de focus op debat in het parlement. [...] Het lijkt mij om diezelfde reden ook zinvol om referenda te organiseren, gecombineerd met dialogen. [...] De G1000, of een andere dialoogvorm, kan voorafgaand aan het referendum ingezet worden om tot een interessante en scherpe stelling voor het referendum te komen. Of een G1000 kan georganiseerd worden na afloop van het referendum, om advies uit te brengen hoe de beoogde uitkomst behaald kan worden. Zo komen debat en dialoog samen.”

Gebruik innovatieve werkvormen en combineer

Mensen verschillen niet alleen in hun voorkeur voor specifieke participatie-instrumenten maar ook in de werkvormen waartoe zij zich meer of minder aangetrokken voelen. Waar de één warm wordt van

een creatieve brainstorm, wil een ander liever deelnemen aan een dialoog en wil weer een ander liever minder praten en meer de handen uit de mouwen steken. Innovatieve werkvormen onderscheiden zich van traditionele werkvormen, omdat het zwaartepunt niet ligt bij luisteren en praten. Hierdoor kunnen bestaande rolpatronen – inclusief verwachtingen en omgangsvormen – doorbroken worden. Ook ontstaat meer ruimte voor gesprek, wederzijds begrip en inbreng van verschillende (groepen) bewoners.

Irene Bronsvooft over innovatieve werkvormen:

“Als afsluiting van het atelier organiseerden we een debat, in een Lagerhuis-opstelling. [...] De deelnemers zaten in opgestapelde pallets tegenover elkaar. Daar tussenin was een pad gemaakt waar mensen met elkaar konden spreken. Omdat dat anders is dan een ruimte waar mensen in een zaaltje op stoelen zitten, merkten we dat de bijeenkomst interactiever en dynamischer was. Veel mensen mengden zich in het debat.”

“In dit hele traject stond de verbeelding centraal. Verschillende scenario’s en toekomstbeelden van het Veenweidegebied werden ontwikkeld en getoond tijdens de publieke tentoonstelling ‘Places of Hope’, in Leeuwarden. Het verbeelden en voorstelbaar maken van mogelijke toekomst zorgt vaak voor een nieuw perspectief en kan mensen mobiliseren om in actie te komen. We noemen dit futuring. Dat verbeelden kan op allerlei manieren gedaan worden.

Bijvoorbeeld via visueel aantrekkelijke en interactieve PowerPoints, games of backcasting. Ontwerpers en kunstenaars hebben een belangrijke rol te vervullen in het activeren van de verbeeldingskracht.”

Spreek mensen aan op hun drijfveren

Door mensen aan te spreken op hun drijfveren, ontstaat binding en eigenaarschap, en zijn zij eerder geneigd te participeren. Om achter de drijfveren van anderen te komen is het van belang om in contact te komen met mensen met andere perspectieven, écht te luisteren en verbinding te zoeken. Het vertrekpunt dient de leefwereld van burgers te zijn. Dat vraagt om het verbinden van opgaven en brede doelstellingen. Vertrekken vanuit de leefwereld van burgers betekent ook aansluiten bij bestaande sociale netwerken en vormen van informele politiek. Informele manieren waarop burgers zich betrokken tonen bij publieke vraagstukken, door te participeren buiten de door de overheid gegeven kaders om, dienen herkend en erkend te worden.

Floor Ziegler over hoe je mensen concreet kunt bereiken op hun drijfveren:

“[Het gaat om] het belang van doen en ervaren. Zo creëer ik vanuit mijn werkpraktijk psychologische ‘tussenruimtes’ waarin ik bijvoorbeeld een bankje zet. Ik nodig mensen uit om toe te treden tot de ‘tussenruimte’ en leg hen uit dat in deze ruimte iedereen mag zeggen wat hij of zij van een thema vindt, dat er geen oordelen worden geveld en dat mensen niet in de rede mogen worden

gevallen. Meerdere keren heb ik ook wethouders en politici in deze ruimte uitgenodigd. Ik vertel hun dat zij in deze ruimte gewoon mens zijn, niet iemand met een bepaalde functie of aanzien. En telkens weer blijkt dat mensen, ook met heel uiteenlopende denkbeelden en waarden, de verbinding zoeken en elkaar vinden in gedeelde drijfveren. Dat is een belangrijke les of ervaring die mensen bijblijft.”

Irene Bronsvooort over hoe je mensen kunt betrekken door aan te sluiten bij hun leefwereld:

“Ook is het belangrijk om bewoners te betrekken vanuit hun belang, zoals economische participatie. De projecten van de Afrikaanderwijk Coöperatie in Rotterdam zijn hier een mooi voorbeeld van. Zij stimuleren betrokkenheid van bewoners bij de wijk door werk- en opleidingsplekken op het gebied van catering, schoonmaak en vervoer te creëren en ondernemerschap te faciliteren. Via dit soort initiatieven, waar bewoners naartoe komen omdat ze op zoek zijn naar een opleiding of baan, raken ze meer betrokken bij de wijk als geheel en zo ook bij andere thema's die er spelen zoals de energietransitie.”

Vertrek als organisator van participatie – veelal de overheid – vanuit een genereuze grondhouding

Een houding die inclusiviteit bevordert is samen te vatten in de volgende kernwaarden: openheid, bescheidenheid, kwetsbaarheid en gelijkwaardigheid. Dit wordt ook wel een genereuze grondhouding genoemd. Wie inzet op participatie, moet

(voor)bereid zijn en openstaan voor verandering van de bestaande kaders. Dat vereist bescheidenheid, kwetsbaarheid en het vermogen om kritisch naar de eigen kaders en aannames te kijken. Inclusieve participatie vertrekt niet vanuit een hiërarchische relatie waarin de ‘organisator’ de participanten een ‘gunst’ verleent door hen de gelegenheid te geven te participeren, maar vanuit een basis van gelijkwaardigheid en complementariteit. Op die manier wordt participatie een waardevolle leerervaring voor alle betrokkenen, waarin eenieder vanuit zijn eigen kracht een bijdrage levert en zich verder ontwikkelt in de kunst en kunde van participatie.

Floor Ziegler over het belang van gelijkwaardigheid en een genereuze houding:

“Bewoners écht serieus nemen en écht mee laten doen vereist gelijkwaardigheid. [...] Geïnspireerd door stadsmakers in Groningen, streef ik naar generositeit. Het gaat om het generoos zijn naar wie dan ook. Dit betekent dat je ook generoos bent naar diegenen die niet meedoen. [...] Het vraagt een zekere bescheidenheid en openheid naar de ander toe. Je moet oprecht nieuwsgierig zijn wat de ander jou te vertellen heeft en dankbaar zijn als iemand zijn belevingswereld met je deelt.”

Halleh Ghorashi over gelijkwaardigheid en complementariteit in een gezamenlijke zoektocht naar het bevorderen van inclusie:

“We moeten constant op zoek naar verbindingen tussen de leefwereld en systeemwereld. We doen dit bijvoorbeeld met

de Refugee Academy. Daarin verbinden we partijen vanuit beleid, instellingen, bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties, onderzoekers en burgerinitiatieven rondom het vluchtelingenvraagstuk. Samen formuleren we werkbare condities die inclusie in de praktijk mogelijk maken. Daarmee vergroten we het lerend en reflectief vermogen van alle betrokkenen. Zo stimuleren en experimenteren we met het samenbrengen van uiteenlopende perspectieven, om tot nieuwe verhalen en oplossingsrichtingen te komen.”

Durf perspectieven te laten botsen

Conflict in de betekenis van botsende perspectieven, wordt voornamelijk gezien als lastige weerstand of ‘gedoe’ dat voorkomen of indien nodig opgelost moet worden. Dan ontstaat al snel de neiging om bepaalde perspectieven uit te sluiten of als niet legitiem te beschouwen. Echter, conflict kan juist ook waardevol zijn. Het is belangrijk dit te erkennen. Daar waar conflict en/of wantrouwen is, is ook energie om iets te veranderen! Het kan mensen mobiliseren en activeren. Bovendien is conflict een waardevolle bron van innovatie; daar waar perspectieven botsen is de kans om de denkruimte op te rekken, ontstaan nieuwe inzichten en vormen zich netwerken.

Eefje Cuppen over het oprekken van de denkruimte door perspectieven bewust te laten botsen:

“Het oprekken van de denkruimte kan in participatieprocessen heel praktisch worden

toegepast in bijvoorbeeld workshops. Groepjes participanten met dezelfde perspectieven gaan eerst aan de hand van een voorbeeld hun aannames expliciteren en aanscherpen. Mensen begrijpen dan beter waar hun standpunten eigenlijk vandaan komen. Daarna worden de groepjes gemengd zodat discussie ontstaat tussen de verschillende perspectieven. Mensen nemen een kijkje in elkaars ‘wereld’ (perspectief) om beter te begrijpen waar de standpunten van de ander vandaan komen. Tot slot kan wordt overgegaan op een creatieve brainstorm waarin ideeën uit verschillende perspectieven gecombineerd worden tot nieuwe, innovatieve oplossingsrichtingen.”

Organiseer de verhouding tot de representatieve democratie

De verhouding tussen de participatieve en representatieve democratie, de verkozen volksvertegenwoordigers, is een spannende. Sommige verkozen vertegenwoordigers zetten wel in op participatie, maar hebben niet werkelijk de intentie om er wat mee te doen. Niets is zo schadelijk voor participatie als dat. Al is een proces nog zo inclusief geweest, als verkozen vertegenwoordigers besluiten de input niet of slechts gedeeltelijk te benutten, zal de uitkomst niet inclusief zijn. Daarom is het zaak om te zorgen voor politieke inbedding van het participatieproces. Ook waar burgers zichzelf organiseren in initiatieven is het belangrijk om die politieke inbedding te organiseren dan wel faciliteren om inclusiviteit te kunnen waarborgen.

Job Cohen over een representatieve democratie waarin de input uit participatie serieus wordt genomen:

“Een goed voorbeeld zien we in Frankrijk. President Macron heeft een G1000 georganiseerd over het klimaat. Hij gaf daarbij aan dat hij de adviezen in beginsel zou overnemen. Macron heeft uiteindelijk 146 van de 149 adviezen van het panel overgenomen. Dan laat je zien aan burgers dat je de burgerraad serieus neemt.”

Paul Dekker over het belang van politieke inbedding wanneer burgers zichzelf organiseren in initiatieven:

“Ik zie dat de ‘doe-democratie’ apolitieke of zelf antipolitieke trekken kent. De consequentie kan zijn dat niet de dingen worden gedaan die het hardst nodig zijn, denk aan het klimaat of structurele armoede. [...] De overheid kan hier drie dingen aan doen. Ten eerste. Daar waar burgers zichzelf organiseren rondom een concreet ‘probleem’, kunnen overheden de verbinding maken met de politiek, bijvoorbeeld door discussie over de achterliggende problematiek aan te wakkeren. Daarvoor, en ten tweede, is het dan wel nodig dat burgers getraind en begeleid worden in het omgaan met niet-gelijkgestemden. Het leren omgaan met andersgezinden en het sluiten van compromissen kan bijvoorbeeld in onderwijs meer aandacht krijgen. Maar ook kunnen overheden dit stimuleren door gesprekken met andersgezinden te organiseren en faciliteren. Dat vraagt om een actieve betrokkenheid van de overheid bij wat er gebeurt in de samenleving.”

Erken de rol en het vakmanschap van de facilitator

Deskundigheid en ervaring van de facilitator van participatieprocessen zijn van groot belang voor de inclusiviteit van participatieprocessen. De facilitator redeneert vanuit het belang van alle belanghebbenden en begeleidt het proces zoals de deelnemers dat willen. De facilitator is onafhankelijk en zet daarbij de eigen wil en opvattingen aan de kant. De facilitator heeft een gereedschapskist maar naast geleerde vaardigheden is ook intuïtie nodig om per situatie aan te voelen wat de juiste benadering is. Faciliteren heeft een grote menselijke component.

Frans Evers over de menselijke component in het faciliteren van participatieprocessen en het belang van begeleiden zoals participanten dat willen:

“Ik vind het bij participatiebijeenkomsten van belang dat de deelnemers op het eind van de avond vertrekken met het idee dat hun bespreekpunten serieus aan bod zijn gekomen. Ik sta bij het begin van de bijeenkomst altijd bij de ingang van de locatie en begroet alle deelnemers persoonlijk. In samenspraak met de zaal worden uiteindelijk de bespreekpunten van de avond bepaald. Vooraf maak ik dus geen agenda waar ik de inhoud al bepaal. Als we tijd hebben voor niet meer dan vijf bespreekpunten dan moeten we het eens worden over welke vijf belangrijkste punten aan bod komen. Goede participatie begint al met het samen bepalen van de inhoud en de agenda.”

Leer en reflecteer voortdurend met collega's en participanten

Wat een proces inclusief maakt, is niet top-down te bepalen, maar wordt evenzeer bepaald door de participanten. Omdat binnen ieder participatieproces sprake is van in- en uitsluiting, is het belangrijk om voortdurend gezamenlijk – met collega's en met participanten – te reflecteren op het eigen denken en handelen en hoe dit in- en uitsluiting in het proces beïnvloedt. Een participatieproces kan gaandeweg ook minder inclusief worden. Ook dat vraagt om een antenne van betrokkenen en de flexibiliteit om tussentijds bij te sturen. Ervaringen opdoen in de praktijk, daarover in gesprek gaan en gezamenlijk leren is een fundamenteel onderdeel van het participatievak.

Frans Evers over het gezamenlijk bepalen welke mensen, belangen en/of perspectieven vertegenwoordigd moeten zijn:

“Het begint altijd met het identificeren van de issues: wat speelt er allemaal, waarover vindt de discussie plaats? De issues worden concreet gemaakt. Bij het verder beschouwen van de issues moet worden nagegaan welke belangen door wie kunnen worden vertegenwoordigd en welke partijen nog aan de tafel missen. Zo hebben we wel eens drie stoelen bewust leeg gelaten. Die stoelen representerden de partijen die we nog niet aan tafel hadden. Op die manier konden we met de aanwezigen bepalen welke partijen we nog moesten betrekken in de besluitvorming.”

Halleh Ghorashi over het belang van gezamenlijk leren met betrekking tot initiatieven uit de samenleving:

“Wat de overheid zou moeten doen is minder controleren en meer verbinden en faciliteren. Zij kan dit doen door initiatieven of diverse maatschappelijke krachten met elkaar te verbinden, zodat ze van elkaar kunnen leren en zodat kennisdeling plaatsvindt.”

Reflectie

Inclusieve participatieprocessen zijn waardevol voor het goed functioneren van de democratie en voor het komen tot breder gedragen, betere en meer innovatieve plannen en besluiten. Om heden-daagse maatschappelijke uitdagingen aan te gaan, is het daarom belangrijk om inclusiviteit in participatie na te streven

Een belangrijke les over inclusiviteit in participatieprocessen, is dat inclusiviteit méér vereist dan innovatieve uitnodigingen, instrumenten en werkvormen om een breder scala aan burgers te betrekken. Inclusiviteit vereist manieren om de denkruimte op te rekken, mogelijkheden om bestaande kaders te bediscussiëren en veranderen en ruimte maken voor verschil in waarden, kennis en perspectieven. Dan ontstaat de potentie om nieuwe denk- en handelingsrepertoires te ontwikkelen en is er daadwerkelijk sprake van inclusiviteit in en door participatie. Dit vraagt van alle betrokkenen het vermogen om vanuit gelijkwaardigheid samen te werken en open te staan voor de denkwijzen van anderen.

Uiteindelijk vraagt inclusiviteit om publieke onbevangenheid. Onbevangenheid van politici en bestuurders om niet te beginnen met hun eigen probleemdefinitie. En de durf van politici, bestuurders en burgers om het probleem als zodanig nog eens kritisch tegen het licht te houden en te kijken wat het eigenlijke vraagstuk is om daarna na te denken over een mogelijke oplossing.

Vandaag de dag zien we nog te vaak dat burgers worden uitgenodigd te participeren binnen strak bepaalde kaders vanuit overheden. Toch zijn er ook geslaagde voorbeelden van participatie waarin die kaders bediscussieerd en veranderd kunnen worden in meer open processen en gezamenlijke zoektochten. Het is zaak om deze voorbeelden verder te ontwikkelen en al doende te leren hoe inclusiviteit vorm kan krijgen in participatie.

Verantwoording

Experts

Voor deze snelstudie zijn de volgende experts geïnterviewd. De interviewartikelen vindt u in het achtergronddocument en op de website van het kennisknooppunt Participatie.

Irene Bronsvoort is onderzoeker bij de Urban Futures Studio aan de Universiteit Utrecht. De Urban Futures Studio is een transdisciplinair onderzoeksinstituut dat wetenschap, beleidspraktijk en kunst combineert om aansprekende duurzame

toekomst te verkennen en de manieren om daar te komen. Irene doet o.a. onderzoek naar burgerbetrokkenheid en inclusiviteit in de energietransitie op wijkniveau. Onlangs publiceerde zij gezamenlijk met collega's het essay 'Wat, Hoe en Wie? Vormgeven aan inclusieve ontmoetingen in de energietransitie'.

Job Cohen is jurist en politicus. Van 2001 tot 2010 was hij burgemeester van Amsterdam. Daarna was hij twee jaar fractievoorzitter van de PvdA. Voordat hij de politiek in ging, werkte hij onder andere als hoogleraar en rector magnificus aan de Universiteit van Maastricht. Momenteel is hij gepensioneerd en bekleedt hij verschillende functies waaronder voorzitter van Cedris, de landelijke vereniging voor een inclusieve arbeidsmarkt.

Eefje Cuppen is hoogleraar Governance of Sustainability aan de Universiteit van Leiden. In haar onderzoek focust zij op de thema's participatie, besluitvorming en het ontwerpen van multi-actor processen voor duurzame transformaties. Daarnaast bouwt zij aan een interfacultair onderzoeksprogramma rond de maatschappelijke transformatie in de energietransitie.

Paul Dekker is politicoloog, onderzoeker bij het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en hoogleraar Civil Society aan de Universiteit van Tilburg. Hij doet onderzoek naar de publieke opinie in Nederland, naar sociale en politieke houdingen en participatie en vrijwilligerswerk.

Frans Evers wordt gezien als een van de grondleggers van de Mutual Gains Approach (MGA) in overheidskring in Nederland: hij is verspreider van het MGA-gedachtegoed, oprichter van het MGA-netwerk, en een inspiratiebron voor veel participatieprofessionals. Evers was plaatsvervangend directeur-generaal Milieu en directeur-generaal van de Rijksgebouwendienst. Daarna was hij hoofd directeur van Natuurmonumenten. Vandaag de dag is hij betrokken in participatieprocessen, steeds als onafhankelijk voorzitter of beleidsbemiddelaar, met name met betrekking tot de fysieke leefomgeving.

Halleh Ghorashi is hoogleraar Diversiteit en Integratie aan de Vrije Universiteit (afdeling Sociologie). Ze heeft Culturele Antropologie gestudeerd aan de VU tussen 1989 en 1994. In 2001 verdedigde zij haar proefschrift 'Ways to Survive, Battles to Win: Iranian Women Exiles in the Netherlands and the US'. Naast hoogleraar is zij o.a. kroonlid van de Sociaal Economische Raad.

Floor Ziegler is een stadmaker. Zij vormt gemeenschappen van mensen uit zowel de leef- als systeemwereld rond fysieke plekken en aan de hand van thema's. Floor is samen met zakelijk partner Teun Gautier werkzaam vanuit haar eigen bedrijf ZieglerGautier en is bestuurder van de StadmakersCooperatie. Onlangs richtte zij de Sociaal Creatieve Raad op; een raad van diverse maatschappelijke netwerken die

hun krachten bundelen om samen met kunstenaars en ontwerpers te werken aan nieuwe toekomsten rond maatschappelijke vraagstukken.

Bronvermelding & meer lezen

De voetnoten in de interviewartikelen verwijzen naar interessante boeken, artikelen en blogs van de experts of van auteurs die hen geïnspireerd hebben. Wilt u meer weten over dit onderwerp? Hieronder volgen een aantal literatuursuggesties.

Bryson, J.M., Quick, K.S., Slotterback, C.S. & Crosby, B.C. (2013) Designing Public Participation Processes. *Public Administration Review*, 73(1): 23-34.

O.a. over hoe verschillende groepen in participatieprocessen betrokken kunnen worden en productief om kan worden gegaan met diversiteit.

Casteren van Cattenburch, I. & Van Popering, J. (verschijnt begin 2021) *De rol van politici en bestuurders in participatie*, handreiking van het Kennisknooppunt Participatie.

Over het organiseren van de verhouding tussen de participatieve en representatieve democratie en de rol van politici en bestuurders in participatieprocessen.

De Tocqueville, A. (1835/2012) *Over de democratie in Amerika*. Rotterdam: Lemniscaat.

O.a. over spanningen binnen de democratie, zoals tussen vrijheid en gelijkheid en de mogelijk tirannie van de meerderheid.

Eliasoph, N. (1998) *Avoiding politics*. Cambridge: Cambridge University Press

Over het vermijden van politieke discussie binnen het maatschappelijk middenveld en het belang van het erkennen van 'alledaagse', informele wijzen waarop burgers betrokken zijn bij publieke zaken.

Ianniello, M., Iacuzzi, S., Fedele, P. & Brusati, L. (2019) Obstacles and solutions on the ladder of citizen participation: a systematic review. *Public Management Review*, 21(1): 21-46.

O.a. over de dominantie van bepaalde groepen in participatieprocessen en de rol van de facilitators.

Susskind, L. & Field, P. (1996) *Dealing with an Angry Public*. Amsterdam, Nederland: Amsterdam University Press.

Een handboek over o.a. succesvolle beleidsbemiddeling en de kracht van de Multiple Gains Approach.

Van Reybrouck, D. (2016) *Tegen Verkiezingen*. Amsterdam: De Bezige Bij.

O.a. over de uitholling van de democratie en de noodzaak van loting.

Visser, V., Van Popering, J. & Van Buuren, A. (2019) *Onderbouwd ontwerpen aan*

participatieprocessen: Kennisbasis participatie in de fysieke leefomgeving. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.

Over criteria, waaronder inclusiviteit, voor succesvolle participatie, zie H4 t/m H7.

Over ontwikkelingen en trends binnen participatie, zie H9.

Young, I.M. (2011) *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.

O.a. over het belang van het kunnen meenemen van de positie en perspectieven van minderheden voor het goed functioneren van de democratie.

Vragen? Hulp nodig?

Heb je hulp nodig (voor IenW/RWS/ILT/ ANVS), roept deze snelstudie vragen op of wil je graag jouw ervaringen delen? Neem dan contact op met de directie Participatie via het contactformulier op: www.kennisknooppuntparticipatie.nl.

Dit is de laatste stand in het denken. Indien je suggesties voor aanscherping of verbetering hebt horen wij dat ook graag via het contactformulier op: www.kennisknooppuntparticipatie.nl.

Dit is een publicatie van het kennisknooppunt Participatie, onderdeel van de directie Participatie.

Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat

Rijnstraat 8 | 2515 XP | Den Haag
Postbus 20901 | 2500 EX | Den Haag
T 070 456 8999

kennisknooppuntparticipatie@minienw.nl
www.kennisknooppuntparticipatie.nl

Januari 2021

Deze publicatie is geschreven door Vivian Visser, MSc., Marijn Stouten, MSc. en Dr. Jitske van Popering-Verkerk - GovernEUR| Erasmus Universiteit Rotterdam
In opdracht van het kennisknooppunt Participatie

Aan deze publicatie kunnen geen rechten worden ontleend.
Auteursrecht is van toepassing op dit document. Citeren uit dit document is alleen toegestaan indien voorzien van een bronvermelding. Hergebruik en verspreiding van documenten in originele vorm is toegestaan.